

Hur ska Kristus kunna inkarneras i predikan? Om bibelhermeneutiska strategier i den homiletiska undervisningen vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut.

ANDERS GÖRANZON

Inledning

Biskopsbrevet om diakonens och prästens uppdrag från 2014 säger om prästen som förkunnare: ”I predikan ska Kristus inkarneras så att människor kan förstå sina liv utifrån att vara Guds älskade, förlåtna, försonade och befriade.”¹ Detta är min utgångspunkt i denna artikel som belyser relationen mellan *Guds ord*² och homiletikundervisning i Svenska kyrkan. Att Kristus ska inkarneras i predikan betyder å ena sidan att något förväntas ske med predikanten. Å andra sidan vill jag understryka att jag med begreppet *Guds ord* inte bara syftar på Bibeln utan har med en förståelse att Ordet (λόγος) i Svenska kyrkans tradition ytterst syftar på Kristus.³ Det är Kristus, som inkarneras i predikan, i den präst som predikar och i åhörarna. Det är också min förståelse av biskopsbrevet, som fortsätter: ”I den lutherska traditionen betonas det förkunnade, levande

1 Biskopsmötet 2014, s. 24.

2 I det följande kommer jag att hänvisa till bibelordet på olika sätt. Det kan handla om *Bibeln*, *den heliga Skrift*, *Guds ord*, *det levande Ordet*, *Evangeliet*, *uppenbarelse*n eller liknande begrepp. Ofta är det beroende av vilka begrepp som används i de olika dokument jag analyserar. Dessa begrepp uttrycker delvis olika aspekter av samma företeelse. Jag kommer dock inte utreda vari dessa skillnader består.

3 Holsten Fagerberg, tidigare rektor och homiletiklärare vid dåvarande Pastoralinstitutet i Uppsala, uttrycker det på följande sätt: ”Tesen är likväl, att tron på Kristus inte startade med en text utan med en person och de händelser (fakta), som utspelade sig kring honom. Dessa händelser, som vi idag kan beteckna som ett kristuskeende, kastar ljus över heliga texter och dessa bekräftar i sin tur texterna” (Fagerberg 1984, s. 105).

ordet särskilt starkt. Ordet ska vara i svang.”⁴ Den bakomliggande tanken är att när Kristus, det levande Ordet, kommer till åhörarna, då är Ordet verkligen ”i svang”. Enligt Svenska kyrkans bild av sig själv sker detta på olika sätt. Ett av dessa är förkunnelsen. Att denna ska vara grundad i Bibeln är knappast kontroversiellt. Däremot går det att samtala om på vilket sätt predikan ska grundas i Bibeln. Jag avser mer specifikt att studera sambandet mellan hermeneutiska strategier i relation till Bibeln och den homiletiska undervisningen vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut.⁵ Det huvudsakliga forskningsmålet är att undersöka relationen mellan officiella dokument och hur undervisningen i hermeneutik kommer till uttryck i homiletikämnet. Jag vill även beröra hur de olika tolkningstraditioner som de studerande bär med sig tas tillvara i undervisningen.

Om homiletikundervisning

Det finns inte mycket forskning kring hur Bibeln används i homiletikundervisningen. Däremot har mycket skrivits om predikan och det finns rikligt med homiletisk kurslitteratur. Yngve Brilioth tar sin utgångspunkt i Jesu egen predikan och beskriver hur kyrkohistoriens stora predikanter, som exempelvis Krysostomos, Savonarola och Luther predikar, utifrån tre moment; det liturgiska, det exegetiska och det profetiska.⁶ Det är tydligt att predikan för Brilioth relateras såväl till skriften som till kyrkan. Även Martin Lönnebo gör denna koppling, när han beskriver homiletikens subjekt som ”Guds sakramentala ord”.⁷ Dessa två får här stå som representanter för en svensk undervisningstradition, där predikan gärna får följa en klassisk form, ha en tydlig koppling till Bibeln

⁴ Biskopsmötet 2014, s. 24.

⁵ ”Utbildningsinstitutet är en del av Svenska kyrkans nationella nivå och är placerat i Uppsala och i Lund. Vissa terminer ges även den pastoralteologiska grundkursen i Göteborg och Umeå” (Svenska kyrkans utbildningsinstitut. På <https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitutet/hitta-till-oss> 2022-01-15).

⁶ Brilioth 1945, s. 7, 29.

⁷ Lönnebo 1977, s. 12.

utifrån Svenska kyrkans bekännelse och inte hänge sig åt ”allegoriska fantasier”.⁸ Larsson beskriver däremot hur Gustaf Wingren ville överbrygga en ofruktbar uppdelning i svensk predikotradition mellan en objektiv och subjektiv predikan.⁹ Frida Mannerfelt, som skrivit om homiletikundervisningen i Svenska kyrkan (om än inte primärt rörande relationen mellan undervisningen och Bibeln), verkar tangera denna uppdelning, när hon beskriver homiletisk kurslitteratur som antingen budskapsorienterad eller relationsorienterad. Enligt Mannerfelt har det relationsorienterade tänkesättet varit förhärskande under senare delen av 1900-talet och in på 2000-talet. Hon frågar sig, utifrån förändringar i litteraturlistorna vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut de senaste åren, om ett skifte är på gång. Det skulle i så fall innebära en återgång till det budskapsorienterade, där förmedlandet av kärnan i Bibelns vittnesbörd på nytt blir fokus.¹⁰ Mikael Winninge resonerar i ett annat sammanhang om sekulariseringen och dess relation till den populärvetenskapliga debatten.¹¹ Han berör dock endast marginellt blivande förkunnare och prästutbildningen. Andrew P. Rogers har studerat de hermeneutiska strategier som förekommer i församlingslivet i framför allt två församlingar i Nordamerika. Även här saknas kopplingen till homiletikundervisningen.¹² Magnus Evertsson konstaterar att det endast i ringa mån forskas på nutida kyrklig bibelreception. Evertsson studerar hur liknelser hos evangelisten Lukas hanteras i predikoutkast. Han uttalar sig alltså inte heller om bibelreception inom homiletisk utbildning.¹³

8 Brilioth 1945, s. 23. Lönnebo 1977, s. 56. Lönnebo har dock en mer positiv syn på allegorin än Brilioth.

9 Larsson 1993, s. 60.

10 Mannerfelt 2018, s. 156.

11 Winninge finner tre möjliga positioner i förhållandet till bibeltexten: ”1) En del har tagit till sig bibelvetenskapliga insikter, men saknar bibelkunskap. 2) Andra kan sin bibel, men är i hög grad avskärmade från en grundläggande vetenskaplig hållning i livet. 3) Åter andra har varken någon djupare kunskap om bibel eller bibelvetenskap” (Winninge 2019, s. 148).

12 Rogers 2015.

13 Evertsson 2014.

I min analys kommer jag däremot låna termer från en analys av predikan som sådan och har valt ett begreppspar som Thomas Kazen använder. Han menar att bibeltexterna antingen kan betraktas som *normerande* eller *formerande* i förkunnelsen.¹⁴ Inte heller Kazen skriver om homiletikundervisningen specifikt men jag uppfattar att hans begrepp är användbara. Kazen vill att predikanten ska ta sina åhörare på allvar. Kazens eget hermeneutiska val mellan huruvida texterna är normerande eller formerande är tydligt: ”I en gudstjänst läser vi bibeltexter, inte därför att vi betraktar dem som normerande utan därför att de ger underlag för reflektion och dialog.”¹⁵ Kazen förklarar begreppet *formerande* på följande sätt, och han ansluter sig därmed till ovan redovisade koppling mellan Ordet och Kristus:

Dessa berättelser är *identitetsskapande* och *livstolkande*. Texterna som vi läser är på olika sätt *bärare* av dessa berättelser eller *relaterade* till dessa berättelser. /.../ i centrum för den stora berättelsen står, i alla kristna sammanhang, Jesushändelsen.¹⁶

Kazens formulering gör att väldigt mycket kan rymmas inom begreppet *formerande*. I min analys har jag behov av ett snävare begrepp och tar därför hjälp av en liknande distinktion som görs redan av biskopsmötets bibelkommission 1970: ”Men enligt vår uppfattning bör den normativa funktionen hos bibeln betraktas som underordnad under och ställd i tjänst hos nådemedelsfunktionen”.¹⁷

Med begreppet *normerande* avser jag alltså en hermeneutisk grundsyn som har fokus på bibeltexten som normbildande. En *formerande* hermeneutisk grundsyn lägger däremot fokus på hur

14 Kazen 2016, s. 219–225.

15 Kazen 2016, s. 220.

16 Kazen 2016, s. 220.

17 Biskopsmötets bibelkommission 1970, s. 98.

bibeltexten fungerar livstolkande i mötet med åhöraren. Dessa begrepp ser jag som ytterligheter på ett kontinuum. Jag är också medveten om att det ena i viss mån förutsätter det andra. Syftet med denna studie är därför att undersöka förekomsten av *normerande* respektive *formerande* hermeneutiska grundsyner i dels grundläggande dokument som styr utbildningen vid utbildningsinstitutet, dels i homiletikundervisningen vid institutet. En tentativ hypotes är att det inte finns någon enhetlig hermeneutisk grundsyn i homiletikundervisningen vid utbildningsinstitutet. Eftersom utbildningsinstitutet ska utbilda präster för tjänst i 13 olika stift är det inte heller att förvänta. Willander och Blåder visar att de olika traditionerna i Svenska kyrkans stift skiljer sig åt.¹⁸ Den roll som de studerande spelar, som subjekt i det pågående samtalet, ska heller inte förringas.¹⁹ Jag kommer därför också beröra prästkandidaternas roll i undervisningen, inte minst när det gäller huruvida det förs ett samtal kring de olika hermeneutiska strategierna. I anslutning till det belyser jag också en grupp tidigare studerandes upplevelser av utbildningen genom att redovisa några intryck från en debatt i *Kyrkans Tidning* kring årsskiftet 2020–21.

Min metod är således ett jämförande studium av olika typer av skriftliga dokument, där även de studerandes bidrag ingår. Avslutningsvis kommer jag bidra med mina egna erfarenheter från de fyra år jag tjänstgjorde som lärare i homiletik. Syftet med detta är att öppet redovisa att den bild jag ger ofrånkomligen är färgad av det jag själv önskat och velat bidra till. Samtidigt kan mina egna erfarenheter betraktas som en tillgång när jag skriver. Det är dock viktigt att understryka att jag ändå ställer mig på visst avstånd i min analys. Mostowlansky och Rota visar på ett förtjänstfullt sätt hur en forskares emic- (emiska) respektive etic- (etiska) perspektiv samverkar och de åskådliggör denna iterativa växelverkan genom

18 Willander och Blåder 2016, s. 58.

19 Under läsåret 2018–19 har samtliga lärare vid utbildningsinstitutet deltagit i en fortbildning, där en grundläggande kursboken har en interaktionistisk utgångspunkt. ”Eleven är kunskapens subjekt inte dess objekt” (Dysthe 1995, s. 46).

att illustrera med en rysk matrjosjka-docka, där forskaren kan pendla mellan att vara en insider och en outsider, beroende på vilken nivå hen befinner sig.²⁰ En svensk diskussion kring värdet av forskarens egna erfarenheter återfinns hos Anders Wejryd.²¹ I det avhandlingskapitel som hos Wejryd har rubriken ”Lutherhjälpen för mig” finns dock inga källhänvisningar. Här intar jag en annan hållning och vill även i denna del redovisa skriftlig dokumentation.

Skriftliga dokument

Utgångspunkten tar jag alltså i grundläggande dokument av olika slag. Som en bakgrund behandlar jag först dokument som Svenska kyrkan som samfund står bakom. Därefter gör jag djupdykningar i några biskopsbrev.²² En tredje grupp dokument har sin hemhörighet vid utbildningsinstitutet. Till sist behandlas kurslitteraturen.

Lärodokument

Svenska kyrkans kyrkoordning betraktar Bibeln som det mest grundläggande dokumentet men även som grund för predikan.²³ Så även den Augsburgska bekännelsen när den talar om prediko-

20 Mostowlansky och Rota 2016, s. 328.

21 Wejryd 2021, s. 20–25.

22 1964 tillsatte biskopsmötet en bibelkommission. (Biskopsmötets bibelkommission 1970). Enligt Block fanns i bakgrunden bland annat ”den uppslitande konflikten kring kvinnors tillträde till prästämbetet” (Block 1998, s. 7). Ungefär samtidigt med biskopsbrevet 1997 utgav Svenska kyrkans forskningsråd en rapport (1998) med undertiteln *Bibeln som auktoritet*. Den består av olika artiklar, som inte explicit berör förkunnelsen. Flera artiklar uppehåller sig dock kring frågan huruvida Bibeln ska anses vara normerande på det etiska området.

Biskopsbreven fungerar enligt Svenska kyrkan ”som stöd och inspiration till präster, diakoner och församlingar. De kan samtidigt också vara riktade till allmänheten” (Svenska kyrkan *Biskopsbrev*).

23 ”Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära, som gestaltas i gudstjänst och liv, är grundad i Guds heliga ord, såsom det är givet i Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter . . .” (Svenska kyrkan, Kyrkoordning för Svenska kyrkan, 1 Kap 1 §).

ämbetet, där evangelieförkunnelsen är central.²⁴ Prästämbetet i luthersk tradition benämns som ett predikoämbete, även om sakramentsförvaltandet utgör en lika viktig uppgift. Det går att läsa artikel V i *Confessio Augustana* som om Ordet och förkunnelsen i stort smälter ihop. För Grane är det ”klart att ’genom Ordet och sakramenten’ betyder: genom *förkunnelsen* och sakramenten”.²⁵ Även i kyrkohandbokens vigningsordning lovar de blivande prästerna att de ”rent och klart ska förkunna Guds ord så som det är givet i den heliga Skrift och omvittnat i vår kyrkas bekännelse”.²⁶ Här blir kopplingen till Bibeln som urkund tydligare. I dessa kortfattade exempel från bekännelseskriterierna, kyrkoordningen och vigningsordningen, är det dock svårt att utläsa huruvida det är en *normerande* eller *formerande* bibelsyn som förutsätts.

Biskopsbrev

Under senare år har det skrivits en rad biskopsbrev.²⁷ I denna framställning koncentrerar jag mig på det som uttryckligen handlar om Bibeln (1997)²⁸ och det ovan nämnda, om kallelsen till diakon och präst (2014). Det förra är drygt 20 år gammalt och var författat av en enskild biskop.²⁹ Brevet fick stark kritik när det kom. Cristina Grenholm påtalar att biskopsbrevet hävdar att Bibeln endast talar till de gudshängivna kristna. Hennes slutsats blir: ”Då blir ju

24 ”Ty genom Ordet och sakramenten skänkes den helige Ande, vilken hos dem, som höra evangelium, frambringar tron, var och när det behagar Gud” (Svenska kyrkans bekännelseskriter 1985, s. 58).

25 Grane 1959, s. 57.

26 *Den Svenska kyrkohandboken del II* 1988, s. 22.

27 Biskopsbreven har ingen formell ställning som bekännelsedokument eller styrdokument. Men i praxis spelar de stor roll. I litteraturlistorna för prästprogrammets sju kunskapsområden i juli 2019 återfinns sex olika biskopsbrev. Något av dem på fler än en litteraturlista. Det är min erfarenhet att biskopsbreven används, även om de inte återfinns på litteraturlistorna.

28 Biskopsmötet 1997.

29 ”På uppdrag av biskopsmötet har biskopen i Visby, Biörn Fjärstedt, författat brevet./ ... /Biskopsmötet har antagit det som ett biskopsbrev utan att varje biskop därmed svarar för varje enskild formulering” (Biskopsmötet 1997, s. 5).

all predikan fåfång.”³⁰ Även Birger Olsson kommenterar texten i skarpa ordalag och talar om en ”åtskillnad som fanns där mellan dagens bibelforskning och en kristen bibeltro och en totalisering av gudstjänsten som tolkningskontext”.³¹ I biskopsbrevet skrivs uttryckligen att uppenbarelsen ”har sin givna plats i gudstjänsten”.³² Brevets författare rör sig inom det som Hallonsten kallar ”*trons modersmål* eller *den primära diskursen*”, det vill säga det språk som inte enbart återfinns i Bibeln utan även i trosbekännelserna och gudstjänstritualen.³³ Den sekundära diskursen, som är tolkningens och reflektionens nivå, berörs inte i samma omfattning. Dit hör predikan, åtminstone i sin undervisande form. Följaktligen har relationen mellan Bibeln och förkunnelsen ingen framträdande roll i brevet. På den punkten är förhållandet omvänt i biskopsbrevet från 2014. När prästens grundläggande arbetsuppgifter räknas upp (förkunnare, liturg, lärare, själavårdare, ledare)³⁴ är det intressant att notera hur relationen mellan de fem olika arbetsuppgifterna och Bibeln uttrycks. Biskoparna markerar ”att förkunnelsen är en av prästens huvuduppgifter”.³⁵ Det hänvisas betydligt oftare till Bibeln, när biskopsbrevet skriver om prästen som förkunnare än i de andra uppgifterna. Biskoparna antyder en slags hermeneutisk grundsyn, när de hävdar att förkunnelsen ”innebär att utifrån teologisk kunskap, personlig tro och egen erfarenhet tolka och levandegöra Guds ord i den samtida kontexten.”³⁶ Det kontextuella draget återkommer några gånger. Det betonas att ”bibelordet alltid måste relateras till den tid och plats där det förkunnas” och därför måste prästen ha ”erfarenhet av och kunskap om människors livssituation i församlingen och samhället i stort.”³⁷ Biskoparna beto-

30 Grenholm 1997, s. 484–485.

31 Olsson 2004, s. 36.

32 Biskopsmötet 1997, s. 12.

33 Hallonsten 2011, s. 11–12.

34 Biskopsmötet 2014, s. 24–32.

35 Biskopsmötet 2014, s. 24.

36 Biskopsmötet 2004, s. 24.

37 Biskopsmötet 2014, s. 25.

nar även att Bibelns budskap ska vara integrerat i prästens eget liv: ”Det är alltså fråga om en livshållning . . .”³⁸ Bland reaktioner på detta biskopsbrev vill jag framför allt hänvisa till Göran Lundstedt som skriver om den rädsla han mött hos prästkandidater, som han menar kommer sig av antagningsprocessen, som i sin tur styrs av biskopsbrevet. Detta är en viktig pusselbit i studiet av vilken roll hermeneutiken spelar i prästutbildningen och något jag ämnar återkomma till.³⁹ Inget av dessa båda biskopsbrev är tydligt vad gäller Bibelns *normerande* eller *formerande* roll. En viss öppning mot det *formerande* draget finns dock i brevet från 2014.⁴⁰

Utbildningsinstitutets styrdokument

Inför Svenska kyrkans utbildningsinstituts start fastställde kyrkostyrelsen ett antal utbildningsplaner som utgör övergripande styrdokument för institutet. För prästutbildningen konstateras att ”[p]rästens uppdrag är att förkunna evangeliet rent och klart”.⁴¹ Det konstateras vidare att ”den blivande prästen [ska] ha kunskap

38 Biskopsmötet 2014, s. 46.

39 Lundstedt 2014, s. 31.

40 Sedan jag slutade min tjänst vid utbildningsinstitutet har ytterligare ett biskopsbrev givits ut, det om lärande och undervisning. I detta biskopsbrev berörs inte kyrkliga utbildningar specifikt men det finns avtryck av en hermeneutisk grundsyn. ”Undervisning i denna mening handlar om kunskap som existentiellt tilltal eller trons tilltal. Det sker när vi låter nya och gamla tolkningar av Bibeln och kyrkans tradition möta vår strävan efter mening och fördjupning” (Biskopsmötet 2021, s. 16). ”I den evangelisk-lutherska traditionen läggs stor vikt vid god förkunnelse: Ordet befriar och ger liv. Förkunnelsen ingår i, och formas av, gudstjänstens vidare sammanhang. Den ska utgå från bibelordet, eftersträva ett existentiellt tilltal och beröra trons teologiska och existentiella dimensioner” (Biskopsmötet 2021, s. 16–17). Det finns också en lista med viktiga bibeltexter (Biskopsmötet 2021, s. 43–46). Helene Egnell menar i *Svensk Kyrkotidning* att brevet innehåller ’väldigt mycket *hur* och väldigt lite *vad*. Jag hade förväntat mig att biskoparna skulle säga något om vad i den kristna tron de anser är särskilt viktigt att lyfta fram i vår tid. Vilka försoningsläror, vilka eskatologier är relevanta och hållbara (för att använda ett par modeord)” (Egnell 2021, s. 259).

41 Kyrkostyrelsen 2015, s. 1.

om och förståelse för Bibeltolkning”⁴² vilket bland annat innebär att den blivande prästen ska kunna ”tolka bibeln i relation till traditioner och situationer”.⁴³ Utbildningsplanen förtydligar inte vad som här avses med ”traditioner”.

Mål och strategidokument för Svenska kyrkans utbildningsinstitut är ett internt arbetsmaterial på institutet.⁴⁴ Det berör alla fyra program som ges vid utbildningsinstitutet.⁴⁵ Det godkänns ytterst av utbildningsinstitutets rektor. För prästutbildningen nämns fem punkter om den kompetenta prästen, baserade på biskopsbrevet från 2014. En kompetent präst predikar ”i församlingens kontext utifrån evangelium och tradition så att människor upprättas och stärks i sitt ansvar för varandra och skapelsen”.⁴⁶ Det är grannlaga att i dessa korta rader finna ett tydligt hermeneutiskt förhållnings-sätt. Skrivningen antyder dock att Bibeln i förkunnelsen snarare ska vara *formerande* i den mening att den lägger fokus på det som händer hos åhöraren.

Undervisningen vid utbildningsinstitutet är uppdelad i sju kunskapsområden. Ämnet *homiletik* ingår i kunskapsområdet *gudstjänst*. Det är framför allt två av kursmålen i kursplanen för detta kunskapsområde som belyser relationen mellan Bibeln och förkunnelsen. Dessa mål menar att den studerande ska ha insikter i hermeneutik och kunna ”arbeta fram och framföra en förkunnelse, som i trohet mot kyrkans tro, bekännelse och lära, väcker och stärker kristen tro” samt även ”kunna använda sitt eget språk

42 Kyrkostyrelsen 2015, s. 1.

43 Kyrkostyrelsen 2015, s. 2.

44 I dokumentet beskrivs syftet på följande sätt: ”Den här texten utgör ett processdokument för Svenska kyrkans utbildningsinstitut i dess helhet. Texten ska spegla en gemensam förståelse av utbildningsinstitutets uppdrag, mål och strategi och ska vid behov revideras och uppdateras inför varje nytt läsår” (Eriksson 2015, s. 1).

45 Diakonprogrammet, församlingspedagogprogrammet, kyrkomusikerprogrammet och prästprogrammet.

46 Eriksson 2015, s. 3. I en senare utgåva formuleras punkten delvis annorlunda, när det sägs att en kompetent präst ”predikar evangelium i församlingens kontext så att människor upprättas, fördjupas i tro och stärks i sitt ansvar för varandra och skapelsen” (Svenska kyrkans utbildningsinstitut 2019).

i förkunnelsen och låta bibeltext, kristen tro och mänsklig erfarenhet tillsammans forma predikan”.⁴⁷

Begreppet ”hermeneutik” relateras här specifikt till bibeltexten. Det finns ingen uttrycklig hänvisning till någon särskild hermeneutisk hållning. Det räcker med att ha insikter i ämnet. Den övergripande ramen är dock att en präst ska hålla sig till ”kyrkans tro, bekännelse och lära”. Inom den ramen efterfrågas snarare kunskap om hermeneutik än en särskild hermeneutisk grundsyn. Möjligen beror detta på utbildningsinstitutets verklighet med studerande från 13 olika stift och en rad olika traditioner, som berörts ovan. I valet mellan *normerande* och *formerande* förhållningssätt finns dock i skrivningen en tendens att vara formerande. Kursplanerna godkänns av rektorn men arbetas fram i respektive programteam. Det går därför att beskriva kursplanen som en form av praktik. Det är ett dokument som förändras från år till år. De studerande har också möjlighet att påverka genom så kallade programråd.

Kursscheman är i ännu högre utsträckning levande dokument som beskriver vilka lektioner som ingår i respektive ämne. De utformas av respektive lärare⁴⁸ även om programchefen är involverad i själva schemaläggningen. Det jag beskriver i det följande är kursscheman i Uppsala under perioden 2015–19 och jag uppehåller mig kring de präststuderandes slutår.

De lektioner som specifikt berörde relationen mellan Bibeln och förkunnelsen var dels lektion 2 den första terminen, med överskriften ”Från bibeltext till förkunnelse”, dels lektion 3 den andra terminen: ”Exegetiken vilar i hermeneutiken.”⁴⁹ Det var viktigt

47 Svenska kyrkans utbildningsinstitut 2018/19 a.

48 Här bidrar jag alltså med mina egna erfarenheter, dokumenterat i ett kursschema. Den andra homiletikläraren, med placering i Lund, har också varit delaktig i framtagandet av kursschemat, som till stora delar liknar varandra på de olika utbildningsorterna.

49 Överskriften för denna lektion bygger på en formulering av Gerdmar och Syreeni där de menar ”att vi aldrig kommer till en text som objektiva vetenskapspersoner, utan som tolkare, färgade, men också berikade, av våra egna frågor och perspektiv. Hermeneutiken är alltså primär, och exegetiken ’vilar’ i hermenutiken” (Gerdmar med Syreeni 2006, s. 123).

att redan tidigt varje termin belysa hur avgörande för förkunnelsen bibeltexten är. Samtidigt hade varje lektion och varje enskild predikoövning en tydlig koppling till Bibeln och därmed till olika hermeneutiska förhållningssätt. Lektionen ”Från bibeltext till förkunnelse”, i början av slutårets första termin, byggde delvis på kapitel 3 ur kursboken: *A Sermon Workbook*.⁵⁰ Winks bibelstudiemetod hjälpte de studerande att se på en bibeltext ur olika perspektiv. Övningen ledde sedan fram till den första predikoövningen som fick en fortsättning i predikoseminarier, där gruppen och läraren fick lyssna till ett stort antal predikningar över samma text. Inför denna lektion hade de studerande också läst texten av Kazen som hänvisas till ovan.⁵¹ På ett tidigt stadium skedde ett samtal om hermeneutikens roll. Lektionen ”Exegetiken vilar i hermeneutiken” ägde rum en bit in i andra terminen. De studerande hade då läst ett kapitel ur en kursbok av Lose.⁵² I ett avsnitt med överskriften *Reading Scripture from the Center*⁵³ visar Lose, med inspiration från *Sachkritik*, hur både Augustinus och Luther haft hermeneutiska nycklar för sin bibelförståelse. Inför lektionen hade de studerande ombetts ta med en valfri, egen predikan i utskrift. De fick sedan läsa varandras predikningar och föra samtal om vilket hermeneutiskt centrum som kunde skönjas. Målet var att de studerande skulle bli medvetna om sin egen hermeneutiska hållning. I samma lektion togs också ett dokument från Lutherska Världsförbundet upp till behandling.⁵⁴ Dokumentet belyser hur central hermeneutiken är i olika lutherska traditioner och hur varierande bibelsyner det finns inom den lutherska gemenskapen.

⁵⁰ Troeger och Tubbs Tisdale 2013, s. 19–25.

⁵¹ Kazen 2016, s. 219–225.

⁵² Lose 2013.

⁵³ Lose 2013, s. 36.

⁵⁴ The Lutheran World Federation 2016.

Kurslitteratur

I det följande går jag kortfattat igenom den homiletiska kurslitteratur som använts under mina fyra år vid utbildningsinstitutet. På den pastorala grundkursen har de tre första kapitlen ur Ottenstens och Johanssons bok *Predikan växer fram*⁵⁵ använts. De propagerar för en predikotradition som Grenholm och Nahnfeldt⁵⁶ skulle benämna "livsfrågevillkorad": "Jag kommer med mitt liv till texten för att se vad som händer i mötet med den."⁵⁷ De vänder sig mot en bibelsyn, där texterna har ett redan på förhand givet budskap, som predikanten ska förhålla sig till. Detta gör dock inte att predikanten kan sätta sig över Gud. För Ottensten och Johansson är det självklart att "[p]rästen är Guds Ords tjänare."⁵⁸ med hänvisning till Sundkvist⁵⁹ menar de att prästen ger evangeliet röst men att det är Gud som har auktoriteten.⁶⁰ Det är däremot viktigt att olika röster får höras i gudstjänsten.⁶¹ Två böcker av Brueggemann har använts.⁶² Boken *The Practice of Prophetic Imagination* handlar om hur profetisk predikan kan utformas i vår tid. Brueggemann uppehåller sig inte explicit kring frågor om bibelsyn. Det är dock tydligt att predikanten, enligt Brueggemann, bör låta bibeltexten tala som om Gud verkligen agerar i vår verklighet. I boken *Finally Comes the Poet* tar Brueggemann avstånd från att predika i prosa-form, vilket beskrivs som "a world that is organized in a settled formulae, so that even pastoral prayers and love letters sound like memos".⁶³ Båda böckerna handlar mest om predikans *hur*.

55 Ottensten och Johansson 2010.

56 Grenholm och Nahnfeldt 2008, s. 53–72.

57 Ottensten och Johansson 2010, s. 23.

58 Ottensten och Johansson 2010, s. 26.

59 Här hänvisas till Sundkvist 2004. Denna bok ingick som kurslitteratur på slutåret 2015–16.

60 Ottensten och Johansson 2010, s. 25.

61 Ottensten och Johansson 2010, s. 26.

62 Brueggemann 1989 samt Brueggemann 2012.

63 Brueggemann 1989, s. 141.

Under läsåret 2016–17 användes boken *Ord Virker. Retorisk hermeneutik* av Asmussen.⁶⁴ Asmussens hermeneutik är pragmatisk: ”Det er kun takket være [teksten], at jeg tør optræde som prædikant, underviser eller sjælesørger, for uden den ville jeg være en ynkelig dilettant.”⁶⁵ Sedan hösten 2017 har en bok av Troeger och Tubbs Tisdale – som redan nämnts – varit huvudbok den första terminen.⁶⁶ Boken tar inte uttryckligen ställning för en viss hermeneutisk hållning. De skriver: ”Responsible preachers use varied forms of hermeneutics because they realize there is ’no monolithic interpretation of the biblical text’.”⁶⁷ En annan bok är Troegers *Preaching while the Church is under Reconstruction: The Visionary Role of Preachers in a Fragmented World*.⁶⁸ Denna har de studerande fått läsa under sin första termin. De har skrivit en PM, som de lämnat in och fått respons på. Troeger står för en pågående rekonstruktion av kyrkans relation till Bibeln och menar att Bibeln inte kan tillhandahålla analogier mellan Bibeln och vår tids angelägenheter. ”To be biblical is to continue the work of theological reconstruction . . .”⁶⁹ Den ovan nämnda boken av Lose⁷⁰ handlar om hur den kristna tron ska kunna förkunnas i en postmodern värld. Detta är också en av de frågor Lose uppehåller sig kring, när han talar om *The Preacher and the Postmodern Bible*.⁷¹ Lose menar att varje predikant har någon form av centrum för sin bibelförståelse och att det är viktigt att vara medveten om detta centrum och även dela det med åhörarna, så att predikanten därmed är tydlig med sin förförståelse.⁷² Även om Mannerfeldt antyder att en förändring i

64 Asmussen 2010. Denna bok finns återigen på litteraturlistan för läsåret 2021–22.

65 Asmussen 2010, s. 63.

66 Troeger och Tubbs Tisdale 2013.

67 Troeger och Tubbs Tisdale 2013, s. 26.

68 Troeger 1999.

69 Troeger 1999, s. 31.

70 Lose 2013.

71 Lose 2013, s. 31.

72 Lose 2013, s. 40.

kurslitteraturen äger rum mot det mer budskapsorienterade, bort från det relationsorienterade, torde ändå litteraturen ligga närmare en syn där bibel användningen i predikan är formerande mer än normerande.

Studering

I slutet av den andra terminen ska de studering läsa en valfri homiletisk bok med följande instruktion: ”Skriv en recension av boken /.../ där Du också redovisar Din egen uppfattning om den och om/hur den har hjälpt dig att utvecklas som förkunnare.”⁷³ Vid seminariet vårterminen 2019 frågade jag de studering om jag fick citera ur deras PM, vilket de godkände. Därför kommer jag att använda några rader ur vissa texter, för att illustrera den bredd som finns bland de studering, vad gäller bibelsyn. Det förekommer att studering väljer litteratur ur andra traditioner. Ett exempel är följande: ”Även om Goldsworthy⁷⁴ kommer från ett konservativt evangeliskt anglikanskt sammanhang tycker jag att det finns mycket att hämta i den här boken.”⁷⁵ En populär bok att läsa är antologin *Allvarligt talat*. Många fastnar för en redan nämnd artikel av Nahnfeldt och Grenholm, där de skiljer på ”textfrågevillkorad” och ”livsfrågevillkorad” bibeltolkning.⁷⁶ En studering får efter läsningen upp ögonen för sin egen predikostil och skriver:

När jag granskar mitt eget predikoarbete utifrån de två modellerna inser jag att [om] de två senaste predikningarna jag höll kan man överskådligt säga att den ena följde den textfrågevillkorade modellen och den andra livsfrågevillkorade modellen. Jag tror att jag nådde fram till församlingen ungefär lika väl men jag fick kämpa mycket mer med den

73 Göranson 2019 b.

74 Goldsworthy 2000.

75 Bokrecension inlämnad av studering 1.

76 Grenholm och Nahnfeldt 2008, s. 53–72.

textfrågevillkorade predikan än jag utgick i någonting som hänt nyligen och applicerat detta på texten än när jag gjorde tvärt om. Jag var dock inte medveten om att jag hade dessa två ingångar i predikoskrivande förrän jag läste denna artikel.⁷⁷

En annan studerande, som läst samma text, fastnar för det feministeologiska perspektiv som finns: ”Text och tradition bjuder feministiska tolkningar motstånd, men gör dem inte omöjliga. Det finns öppningar där vi kan ge kvinnorna mer plats än hon ges i texten. Såväl texterna som vi själva är tidsbundna – och därmed också predikan.”⁷⁸ Ytterligare en kommentar till samma text visar att en studerande lika gärna kan landa i den textfrågevillkorade predikostilen, trots att hen klart och tydligt lutar åt den livsfrågevillkorade:

Skulle en predikant arbeta textfrågevillkorat kan hen fråga efter vad det var som fick de första lärjungarna att lämna allt och följa Jesus – arbetar hen istället livsfrågevillkorat kan hen istället fråga efter innebörden för oss idag att släppa allt vi har för trons skull. /.../

Personligen upplever jag att den första modellen, den som söker följa med lärjungarna i båten är mer intressant, utan att den andra modellen för den saken blir ointressant, men den tenderar till ett visst mått av lagiskhet när den söker reda ut ”vad och hur vi ska prioritera i våra liv”.⁷⁹

För just denna studerande blir alltså den andra modellen mer normerande. En annan prästkandidat har läst en bok om funktionsnedsättning och bibelsyn.⁸⁰

⁷⁷ Bokrecension inlämnad av studerande 2.

⁷⁸ Bokrecension inlämnad av studerande 3.

⁷⁹ Bokrecension inlämnad av studerande 4.

⁸⁰ Avalaos, Melcher och Shipper 2007.

Jag har fått många insikter och nycklar att låsa upp bibeltexter med och har förstås stärkts i min befrielseologiska ansats. /.../ Bibeltexter har förmågan att befria från – och cementera sociala normer. Det är mitt ansvar som predikant att välja det första – att rent förkunna Guds ord.⁸¹

I dessa korta rader hör jag som homiletiklärare en återklang av det samtal vi fört om vikten av att vara medveten om sitt hermeneutiska centrum. En annan bok i det befrielseologiska fältet är skriven av Buttrick.⁸² Den studerande skriver:

Från allra första början är kyrkan en predikogemenskap där Guds ord bärs fram. Lärjungarna var övertygade om Guds ords kraft /.../ Det bör också vi i vår tid vara för att inte tappa bort oss i predikan. Predikan utan tro på Guds ords kraft är inte mer än tomma ord.⁸³

Under mina fyra år som lärare har jag läst drygt 100 recensioner. Med de exempel jag valt vill jag visa den bredd som finns både i val av böcker och när det gäller de studerandes egna reflektioner.

Frågan hur de studerande påverkar undervisningen, utifrån den pedagogik som är utbildningsinstitutets, skulle behöva ett studium för sig. Det är dock min erfarenhet att det spelar roll. Något jag själv upplevt som en utmaning är svårigheten att föra samtal kring relationen mellan egna och andras tolkningstraditioner. Den hermeneutiska strategin är att utgå från sitt eget perspektiv.⁸⁴ Jag anar att jag också bidragit till detta.

81 Bokrecension inlämnad av studerande 5.

82 Buttrick 1994.

83 Bokrecension inlämnad av studerande 6.

84 ”Den studerande ska efter avslutad utbildning

• kunna bearbeta centrala teologiska teman och bibeltexter i förhållande till den egna personliga tron, den blivande professionen och samhällskontexten” (Svenska kyrkans utbildningsinstitut 2018/19 b).

Intryck från en debatt om utbildningsinstitutet

Mot slutet av 2020 publicerades en utvärdering av verksamheten vid Svenska kyrkans utbildningsinstitut 2014–2019. I en artikel i *Kyrkans Tidning* kommenterar rektor Kenneth Nordgren:

En återkommande kritik är att det inte givits tillräcklig undervisning om olika fromhetstraditioner.

– Vi försöker uppmuntra de studerande att själva berätta om och bredda utbildningen med olika uttryck. Men det är inte alltid det sker och vi lyckas inte tillräckligt aktivera studerande att stå för det som de tycker saknas.⁸⁵

Efter utvärderingens publicering skrev 16 tidigare studenter om sina intryck från utbildningsinstitutet. De fick svar från rektorn och chefen för prästprogrammet. I replikskiftet kom ytterligare en inlägga från 28 tidigare studenter. Denna bemöttes av institutets ledning. I en slutreplik svarade sedan de 28 studenterna.⁸⁶ Dessutom publicerades två andra debattartiklar av tidigare studenter samt ett ledarstick av opinionschef Jonas Eek.⁸⁷ En närläsning av dessa nio texter gör gällande att det de tidigare studenterna tar upp delvis handlar om hermeneutik även om det begreppet inte förekommer. Begreppen ”Bibel” eller ”bibelsyn” förekommer endast tre gånger i dessa åtta texter. Vid ett tillfälle lyfts dock bibelsynsfrågan fram explicit, när det sägs att många ”har erfarenhet av att sitta tysta och bli omtalade som ett problem på grund av en bibel-, kyrko- eller sakramentssyn som avviker från den som SKUI i någon mening representerar”.⁸⁸ I en debattartikel nämns en bok om bibelsyn i kurslitteraturen.⁸⁹ Ytterligare en artikel menar att de studerande har med sig teologin när de kommer till SKUI.

⁸⁵ Ljungkvist 2022.

⁸⁶ Sanfridsson m.fl. 2021.

⁸⁷ Eek 2021.

⁸⁸ Sader m.fl. 2020.

⁸⁹ Pleijel 2021.

Fokus under slutåret bör vara på praktik och att läraren är så kunnig att undervisningen inte behöver bygga på omfattande referenslitteratur. Bibel, handbok, psalmbok och andra för kyrkan avgörande bekännelsesdokument är fullt tillräckliga.⁹⁰

Däremot talas det om ”tolkning” flera gånger. En inlägga menar att utbildningen ska vara ”berikande och utvecklande genom att perspektiv får brytas och alla utmanas att bredda reflektionsförmågan och öppna för en mångfald av tolkningar”.⁹¹ I en annan debattartikel svarar institutets ledning och tycker sig ”ha uppmuntrat till, och fortsätter att uppmuntra, olika tolkningar och uttryck under utbildningstiden”.⁹² Detta tar de tidigare studenterna fasta på och svarar:

I sitt svar till oss (KyTi 29/12–20) skriver Pettersson och Nordgren att ett mål för SKUI är att utbildningen ska ”vara berikande och utvecklande genom att perspektiv får brytas och alla utmanas att bredda reflektionsförmågan och öppna för en mångfald av tolkningar”. Detta är en lovvärd målbild som vi gärna skriver under på.⁹³

Ledningen berör också en problematik som gäller samtalsklimatet. ”Dessvärre ser vi ibland att studerande i namn av sin uppfattning tar ett tolkningsföreträde och stänger fortsatta samtal.”⁹⁴

⁹⁰ Mayim och Emilsson 2021.

⁹¹ Nordgren och Pettersson 2020.

⁹² Nordgren och Pettersson 2020.

⁹³ Gerdås m fl 2021.

⁹⁴ Nordgren och Pettersson 2021.

Mitt eget bidrag som lärare i homiletik 2015–2019

Med inspiration från mina år som missionär och utsänd medarbetare i Sydafrika har bredden i de fromhetstraditioner som finns representerade vid utbildningsinstitutet, fascinerat mig. Jag har samtidigt varit mån om att det som sägs i predikan ska vara talbart. Det är inte alltid enkelt. Vi lärare hävdade ofta att de studerande, när de kommer till utbildningsinstitutet, borde känna att de fick tänka fritt. Någon uttryckte det i termer att det är skillnad på att *prövas* och att *pröva*. Prövade är de redan i antagningsprocessen. Nu får de själva pröva att göra pastoralteologi. Omvandla den akademiska, religionsvetenskapliga kunskapen till sådan teologi, som fungerar i församlingen d.v.s. teologi som går att kommunicera i församlingslivet och i kontakten med det omgivande samhället. För att förklara hur jag såg på saken i homiletikundervisningen, inledde jag därför de senaste terminerna den första lektionen med att läsa upp ett slags programförklaring för hur jag som lärare i homiletik önskade att de studerande skulle förhålla sig till sina olika traditioner. Dels betonade jag att de redan var antagna, dels att det de uttryckte måste gå att ifrågasätta.⁹⁵ Det var viktigt att hålla ihop båda dessa tankar. Min upplevelse efter fyra år var dock att den försiktighet som bland andra Göran Lundstedt ovan ger uttryck för, och som de studerande upplever i förhållande till antagningsprocessen, fortfarande i viss mån låg som ett lock på frimodigheten.

95 ”1. Ni kommer från olika sammanhang. Ni är olika. Bär med er olika traditioner, teologier och olika slags fromhet. En rikedom. Ni är alla antagna för tjänst som präster i Svenska kyrkan.

Det betyder att Svenska kyrkan ser Dig som en gåva. Och Din tradition är intimt sammanflätad med vem Du är. Svenska kyrkan har bedömt att Du bidrar till helheten. Vila i detta! Min önskan är att ni ska predika utifrån er tradition och göra det med frimodighet.

2. De ord som Du förkunnar – Din predikan – är inte Din egen ägodel. På samma sätt som kyrkan ser Dig som en gåva, är Dina ord en gåva till församlingen. En gåva som går att bruka. Det Du har sagt är talbart. Det går att prata om det. Ställa nyfikna frågor. Problematisera. För ingen av oss är färdig. Som präst äger Du inte Din predikan. Du delar den med församlingen.

Detta övar vi oss på utbildningsinstitutet. Att närma oss varandras ord och tankar. Även detta med frimodighet” (Anders Göranson 2019 a).

Jag skulle tidvis vilja beskriva de studerande som stukade subjekt. Att de kommer från olika stift med olika traditioner blev ofta tydligt men att samtalet om detta är önskvärt skulle kunna komma till uttryck tydligare i exempelvis kursplanerna. Min erfarenhet är att det i kursplanen saknades en skrivning om vikten av att kunna föra samtal om de olika traditionernas hermeneutiska grundprinciper. Jag skriver detta väl medveten om att jag under min tid vid institutet kunde varit mer aktiv i utformningen av kursplanen på denna punkt.

Diskussion

Svenska kyrkans grundläggande dokument liksom utbildningsinstitutets styrdokument understryker hur viktigt det är att de blivande prästerna har förmågan att predika, så att Guds ord förkunnas rent och klart. När dokumenten talar om hermeneutik sägs dock väldigt lite om vilka hermeneutiska strategier som bör gälla i Svenska kyrkan generellt eller mer specifikt inom homiletikundervisningen. Att undervisningen vid utbildningsinstitutet ska följa Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära är otvetydigt. Det förutsätts också att Bibeln behöver tolkas i vår tid. Däremot är det, utifrån grunddokumenten, inte entydigt huruvida bibeltexten ska förstås på ett *normerande* eller *formerande* sätt, även om institutets egna styrdokument tenderar att luta mer åt en formerande syn.

Hos de studerande finns olika bibelhermeneutiska strategier. Det är rimligt att anta att de olika stiftet bär på olika hermeneutisk grundsyn i förhållande till Bibeln. Detta påverkar homiletikundervisningen – och för den delen all annan undervisning – vid institutet. I viss mån ger de studerande uttryck för olika strategier. I de korta exempel på inlämningsuppgifter som redovisats framkommer att de studerande gärna prövar sin egen predikostil mot litteraturen.

Det är svårt att se några entydiga tendenser i mitt material vad gäller utvecklingen av den hermeneutiska grundsynen i homiletikundervisningen. Möjligen går det att skönja att den studerandes

eget personliga perspektiv förstärks i jämförelse med den mer tydliga trohet mot kyrkans bekännelse, som exempelvis Brilioth och Lönnebo förordar. I så fall sker en utveckling mot att hermeneutiken blir mer individualistisk.

Institutets strävan är att skapa ett utrymme för reflektion kring bibelsyn och hermeneutik, där olika uppfattningar ska kunna torgföras och diskuteras. Det finns dock erfarenheter bland både lärare, studerande och skolans ledning att det respektfulla samtalet inte alltid infinner sig. Det är av intresse att notera att de debattartiklar som redovisas i ringa omfattning anknyter till bibelsynsfrågan. Det kan uppfattas som ytterligare ett tecken på att frågan inte artikuleras men kanske ändå spelar roll som en underström.

En fråga som väcks är om det skulle vara till hjälp med en större tydlighet i vilken hermeneutisk grundsyn som institutet vilar på? En tentativ hypotes var inledningsvis att det inte finns någon sådan enhetlig hermeneutisk grundsyn i homiletikundervisningen vid utbildningsinstitutet. Det finns inget i det ovan analyserade materialet som motsäger denna hypotes. Men kunde en tydligare beskrivning av möjliga hermeneutiska grundsyner i Svenska kyrkan vara önskvärd? Det senaste biskopsbrevet om Bibeln fyller 25 år i år. Noteras kan att den finska kyrkans biskopar nyligen skrivit ett biskopsbrev om bibelsyn.⁹⁶ Det kanske är dags för ett liknande i Svenska kyrkan.

⁹⁶ Biskopsmötet, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2021.

Summary

How May Christ Become Incarnated in the Sermon?: On Strategies for Biblical Hermeneutics in the Homiletic Teaching at the Church of Sweden Institute for Pastoral Education

Anders Göranzon, Dr. Th., director of the Swedish Bible Society

anders.goranzon@outlook.com

The objective of this paper is to look at the relationship between hermeneutical strategies in relation to the Bible and the homiletical education at the Church of Sweden Institute for Pastoral Education. The main research goal is to examine the consequences of the tensions between official documents and factual hermeneutical strategies. The method applied is comparative study of literature, where doctrinal documents of the Church of Sweden is analyzed. Some regulatory documents at the Institute are also examined as well as course literature. Finally, the contribution of the students is brought into the picture. The author also contributes with his own experiences as lecturer in homiletics. A pair of concepts are borrowed from Thomas Kazen, who makes a distinction between the *normative* and *formative* roles of the Bible in preaching. One observation from the study is that the institute does not seem to have a clear hermeneutic strategy. There is a willingness to allow different views to be heard. The Church of Sweden does however assume that members of its clergy are trained in hermeneutics and that they are able to interpret the biblical message and contextualize it into a specific context of time and situation. In that sense one can say that the hermeneutical strategy at the institute leans towards a *formative* direction. When the role of students is taken into consideration, the picture becomes broader. They represent different theological traditions. The end of the article consists of a discussion on how the institute can be a space where these differences are being shared.

Källor och litteratur

Tryckta källor

- Asmussen, Jan Sievert, 2010, *Ord Virker: Retorisk Homiletik*. Frederiksberg: Anis.
- Svenska kyrkans bekännelseskrifter, 1985. Stockholm: SKEAB Verbum.
- Avalaos, Hector, Melcher, Sarah J. och Shipper, Jeremy, 2007, "This abled Body" *rethinking disabilities in biblical studies*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Biskopsmötet, 1997, *Ord från Gud: Om den gudomliga uppenbarelsen i kyrkans tro och liv*. Uppsala.
- Biskopsmötet, 2014, *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan*. Uppsala.
- Biskopsmötet, 2021, "och lär dem ..." *Ett biskopsbrev om lärande och undervisning*. Uppsala.
- Biskopsmötet, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, 2021. *Bibeln och kyrkan: Inlägg av biskoparna i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2021*. Vasa: Grano Oy.
- Biskopsmötets bibelkommission, 1970, *Bibelsyn och bibelbruk*, Lund: H. Ohlsson.
- Block, Per, 1998, "Förord". I: Per Block (red.), *Om Tolkning. V. Bibeln som auktoritet. Tro & Tanke*, Svenska kyrkans forskningsråd, 1/1998.
- Brilioth, Yngve, 1945, *Predikans historia*. Lund: Gleerups förlag.
- Brueggemann, Walter, 1989, *Finally Comes the Poet: Daring Speech for Proclamation*. Minneapolis: Fortress Press.
- Brueggemann, Walter, 2012, *The Practice of Prophetic Imagination: Preaching an Emancipating Word*. Minneapolis: Fortress Press.
- Buttrick, David, 1994, *A Captive Voice: The liberation of preaching*. Westminster: Fortress Press.
- Den Svenska kyrkohandboken del II, Vignings-, Sändnings-, Mottagnings- och Invigningshandlingar, Antagen för Svenska kyrkan av 1987 års kyrkomöte*, 1988. Stockholm.
- Dysthe, Olga, 1995, *Det flerstämmiga klassrummet: Att skriva och samtala för att lära*. Lund: Studentlitteratur.
- Fagerberg, Holsten, 1984, "Har exegetiken någon betydelse för homiletiken?". I: *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 60, s. 97–106.
- Egnell, Helene, 2021, "Vad vill biskoparna att vi ska lära? Ledare". *Svensk Kyrkotidning*, nr 9 (5136) Årgång 117, s. 259.
- Evertsson, Magnus. 2014. *Liknelser och läsningar: Reception av liknelseberättelser ur Lukasevangeliet, kapitel 10–15, i predikoutkast för Svenska kyrkan 1985–2013*. Skellefteå: Artos & Norma.
- Gerdmar, Anders, med Syreeni, Kari, 2006, *Vägar till Nya testamentet: Metoder, tekniker och verktyg för nytestamentlig exegetik*. Lund: Studentlitteratur.
- Goldsworthy, Graeme, 2000, *Preaching the Whole Bible as Christian Scripture: The Application of Biblical Theology to Expository Preaching*. Grand Rapids: W.B. Eerdmans.
- Grane, Leif, 1959, *Confessio Augustana med noter och kommentarer: Orientering i den lutherska reformationens grundtankar*. Stockholm: SKEAB Verbum.

- Grenholm, Cristina, 1997, "Biskoparna faller på eget grepp", Recension av Biskopsmötet, Ord från Gud. Om den gudomliga uppenbarelsen i kyrkans tro och liv, Uppsala. I: *Svensk Kyrkotidning* 93, s. 484–485.
- Grenholm, Cristina och Nahnfeldt, Cecilia, 2008, "Hur kan nya budskap komma ur gamla texter?", I: Hanna Stenström (red.), *Allvarligt talat: Om Predikan*. Stockholm: Verbum, s. 53–72.
- Hallonsten, Gösta, 2011, *Lex orandi – lex credendi: En kommentar till trosbekännelsen*. Skellefteå: Artos.
- Kazen, Thomas, 2016, "Om bibeltext i gudstjänsten och bibeltolkning i predikan". I: *Svensk Kyrkotidning* 7/2016, s. 219–225.
- Larsson, Bo, 1993, "Nutida predikan". I: *Homiletiskt seminarium 1992*. Klockrike. s. 55–90.
- Lose, David J., 2013, *Preaching at the Crossroads: How the world—and our Preaching—is Changing*. Minneapolis: Fortress Press.
- Lundstedt, Göran, 2014, "Kallad till präst. »Varför är prästkandidater så oroliga och försiktiga nuförtiden?«, Ledare". I: *Svensk Kyrkotidning*, Vol. 110, s. 31.
- Lönnebo, Martin, 1977, *Homiletik: En introduktion i kyrkans förkunnelse*. Arlöv: Verbum.
- Mannerfelt, Frida, 2018, "Kontrast och Kontinuitet. Predikoidealet i Svenska kyrkans prästutbildning 1903–2017". I: Stephan Borgehammar (red.), *Predikan i tid och otid. Årsbok för Svenskt Gudstjänst* 93, s. 123–162.
- Mostowlansky, Till och Rota, Andrea, 2016, "A Matter of Perspective? Disentangling the Emic–Etic Debate in the Scientific Study of Religion's". I: *Method and Theory in the Study of Religion* nr 8, s. 317–336.
- Olsson, Birger, 2004, "Enfald och mångfald i mitt umgänge med bibeltexter". I: *Svensk Teologisk Kvartalskrift*. Årg. 80, s. 27–37.
- Ottensten, Maria och Johansson, Tina, 2010, *Predikan växer fram*. Stockholm: Verbum.
- Rogers, Andrew P, 2015, *Congregational Hermeneutics: How Do We Read?*. Surrey: Ashgate.
- Sundkvist, Bernice, 2004, *Evangeliem och existens: Predikan som helande dialog*. Skellefteå: Artos.
- Svenska kyrkan, *Biskopsbrev*. På: <https://www.svenskakyrkan.se/biskopsbrev> (2020-05-23).
- Svenska kyrkan, *Kyrkoordning för Svenska kyrkan*. Lydelse 1 januari 2022. På: <https://www.svenskakyrkan.se/kyrkoordningen> (2022-01-30).
- Svenska kyrkan, *Svenska kyrkans utbildningsinstitut*. På: <https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitutet/hitta-till-oss> (2022-01-15).
- The Lutheran World Federation, 2016, *The Bible in the Life of the Lutheran Communion. A Study Document on Lutheran Hermeneutics*. Geneva: WCC.
- Troeger, Thomas H., 1999, *Preaching while the Church is under Reconstruction. The Visionary Role of Preachers in a Fragmented World*. Nashville: Abingdon Press.
- Troeger, Thomas H. och Tubbs Tisdale, Leonora, 2013, *A Sermon Workbook. Exercises in the Art and Craft of Preaching*. Nashville: Abingdon Press.

- Wejryd, Anders, 2021, *Lutherhjälpen som försvann*, Diss. Uppsala universitet.
- Willander, Erika och Blåder, Niclas, 2016, ”Svenska kyrkan och dess prästers tro”, I: *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, 92, 50–64.
- Winnings, Mikael, 2019, ”Tidsandan och synen på Bibeln i offentligheten – Bibelkunskap, bibelvetenskap och inomkyrklig sekularisering”. I: *Svensk Kyrkotidning* 5/2019, s. 148–152.

Ej publicerade dokument

- Eriksson, Anne-Louise, *Mål och strategidokument för Svenska kyrkans utbildningsinstitut*, Uppsala 2015.
- Göranzon, Anders, 2019 a, *Lektion 1. Introduktion* 2019.
- Göranzon, Anders, 2019 b, *Instruktion för Homiletiskt litteraturseminarium* (PHUpp vt19).
- Kyrkostyrelsen, *Utbildningsplan för Svenska kyrkans pastoralteologiska utbildning till präst. Dnr NUFK 2013/52, Ks 2015/1017. Fastställd av kyrkostyrelsen den 17 november 2013. Reviderad av kyrkostyrelsen den 17 november 2015.*
- Svenska kyrkans utbildningsinstitut, *Kursplan, Prästprogrammet, Kunskapsområde: Gudstjänst, 2018/19 a.*
- Svenska kyrkans utbildningsinstitut, *Kursplan. Prästprogrammet. Kunskapsområde: Teologi och Samhälle. 2018/19 b.*
- Svenska kyrkans utbildningsinstitut, *Mål och strategi SKUI, 2019*

Inlämningar studerande

Bokrecension inlämnad av studerande, nr 1-6.

Debattartiklar mm

- Eek, Jonas, 2021, Gemensam utbildning har uppenbara nackdelar. Ledare i *Kyrkans Tidning* 20 januari 2021. <https://www.kyrkanstidning.se/ledare/gemensam-utbildning-har-uppenbara-nackdelar> (2021-12-12).
- Gerdås, Ylva m fl, 2021, Utbildningsinstitutet når inte upp till sina ambitioner. Debattartikel i *Kyrkans Tidning* 20 januari 2021. <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/utbildningsinstitutet-nar-inte-upp-till-sina-ambitioner> (2021-12-12).
- Ljungkvist, Matilda, 2020, Utvärdering visar: Präststudenter och män mest kritiska. *Kyrkans Tidning* 16 december 2020. <https://www.kyrkanstidning.se/nyhet/praststudenter-och-man-ger-den-hardaste-kritiken> (2022-01-15).
- Mayim, Lina och Emilsson, Rose-Marie, 2021, Därför är vi nöjda med vår utbildning på SKUI. Debattartikel i *Kyrkans Tidning* den 4 februari 2021. <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/darfor-ar-vi-nojda-med-var-utbildning-pa-skui> (2022-01-15).

- Nordgren, Kenneth och Pettersson, Elisabet, 2020, Utbildningsuppdrag med sikte framåt, Debattartikel i *Kyrkans Tidning* 29 december 2020, <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/utbildningsuppdrag-med-sikte-frames> (2022-01-15).
- Nordgren, Kenneth och Pettersson, Elisabet, 2021, Dialog som utbildningsväg för att nå längre. Debattartikel i *Kyrkans Tidning* 24 januari 2021. <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/dialog-som-utbildningsvag-att-na-langre> (2021-12-12).
- Pleijel, Richard, 2021, En teologisk åsiktskorridor kommer på olika sätt till uttryck i såväl undervisning som gudstjänstfirande på SKUI, anser debattören. Debattartikel i *Kyrkans Tidning* 28 januari 2021. <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/teologiska-asiktskorridor-pa-utbildningsinstitutet> (2021-12-12).
- Sader, Peter m fl, 2020, Bredden och mångfalden tas inte till vara på utbildningen, debattartikel i *Kyrkans Tidning* 17 december 2020. <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/bredden-och-mangfalden-tas-inte-till-vara-pa-utbildningen> (2022-01-15).
- Sanfridsson, Kenth m fl, 2021, Viktigt att göra något åt den osunda kulturen. Debattartikel i *Kyrkans Tidning* den 2 februari 2021. <https://www.kyrkanstidning.se/debatt/viktigt-att-gora-nagot-den-osunda-kulturen> (2022-01-15).

